

Aristophanes' *Frøerne* 1004-1098: Aristophanes' syn på uddannelse

af Louise Ellemann

Indholdsfortegnelse

1 Indledning.....	side 12
2 Aristophanes i forskningen.....	side 2
3 Aristophanes' kontekst.....	side 3
4 Fortolkningen af <i>Frøerne</i> vers 1004-98.....	side 4
§1 Komedien.....	side 5
§2 Indplacering i komedien.....	side 5
§3 Metrikken.....	side 5
§4 Korets opfordring.....	side 6
§5 Aischylos' sagsfremstilling.....	side 6
Grundelementet i Aischylos' sag.....	side 7
Aischylos' eksempler.....	side 8
Anklager mod Euripides.....	side 8
Dionysos' rolle.....	side 10
Effekten.....	side 14
5 Aristophanes' syn på uddannelse.....	side 18
§1 Rollen som rådgiver for folket.....	side 18
§2 Parabasen.....	side 21
§3 Helterrollerne.....	side 22
§4 Aristophanes' syn på uddannelse.....	side 23
6 Konklusion.....	side 25
7 Bibliografi.....	side 26
<i>Bilag 1</i>	side 27

1 Indledning

“τίνος οὐνεκα χρῆ θαυμάζειν ἄνδρα ποιήτην;

...ὅτι βελτίους τε ποιούμεεν τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσιν” (*Frøerne* 1008-10)¹

Aristophanes stiller selv spørgsmålet og svarer selv på det gennem Aischylos og Euripides.

I sine komedier understreger Aristophanes ofte den rolle som rådgiver, som han mente, at han (digteren) havde overfor sit publikum, men hvordan udfyldte han den?

Det velkendte refræn ‘Gammel versus Ny’, som vi så ofte møder hos Aristophanes, hvordan giver det sig udslag i hans syn på uddannelse?

Hvor stor betydning havde hans kontekst for valget af emner og materiale til komedierne? Spørgsmål som disse byder sig på, når man læser Aristophanes’ komedier, for der synes at være end blot humor i hans værker. Den brede opfattelse af Aristophanes er da også, at han var mere end blot underholdende. Der var et aspekt i ham, der har gjort, at han er den eneste komediedigter fra hans tid, vi har hele overleverede værker af. Hvis vi tager højde for og bruger vores kritiske sans overfor det ‘komiske univers’, som begivenhederne udspiller sig i, så er det min opfattelse, at vi i Aristophanes’ komedier har en kilde til og en afspejling af det samfund, det Athen, som Aristophanes var en del af.

I det hele taget er debatten om uddannelse og digtningens rolle heri i fokus flere steder i den antikke litteratur; hos Platon og Aristoteles, som de klareste eksempler.

2 Aristophanes i forskningen²

Indfaldsvinklerne til Aristophanes har generelt været at finde hans holdning og politiske indstilling til de emner, han fremstiller i sine komedier. Aristophanes har selv bidraget til dette i sine gentagne udtalelser om, at han er en rådgiver for publikum, og sine hyppige kontraster mellem gammelt og nyt.

Dover og MacDowell synes at stå for den mest tidsnære indgangsvinkel; hermed menes, at de næsten læser Aristophanes på hans eget niveau og i høj grad inddrager hans kontekst til belysningen af hans emner. Sommerstein behandler også komedierne med en stor forståelse for konteksten og genren. Det er i hovedtræk disse forskere, tolkningerne i denne opgave er lagt opad.

Gomme udfordrer den tendens, der har været til at læse Aristophanes som politisk engageret og med et konservativt syn på samfundet, men kommer frem til det resultat, at vi er bedre tjent med at tage komedierne som billeder af det samfund og den tid, de udspiller sig i (se side 21).

¹ “Hvorfor bør man beundre en mand som digter? ... fordi vi gør folk til bedre borgere i deres byer.”

² Se bibliografi afsnit 8 for titlerne på de enkelte forfatteres værker.

Heath søger den politiske side af Aristophanes, men kommer til den mere negative konklusion, at denne side er ikke-eksisterende, og at Aristophanes er ren og skær komik og selvros (se side 20). Han har dog en stor forståelse for komediernes helhed og komposition.

Kastely har en god og sammenhængende fortolkning (lavet på grundlag af *Skyerne*) af Aristophanes' rolle som rådgiver og lærer for publikum, men han synes i for høj grad at glemme, at det trods alt var komedier, Aristophanes skrev (se side 20, 22ff.).

Ehrenberg bruger Aristophanes som direkte kilde til det samfund, som Aristophanes beskriver, men synes til tider at tage oplysningerne lidt for bogstaveligt (her skal især nævnes hans opfattelse af Aristophanes, se side 22), hvilket man skal være varsom med, når det er komedier, man har at gøre med. Men vi har her et eksempel på, hvorledes Aristophanes kan bruges som kilde til at danne et billede af samfundet.

Murray har en stor og nænsom føling med Aristophanes, men til tider overskygger hans sympati i for høj grad de mere oplagte facts i komedierne (bl.a. den næsten overdrevne tolkning af dommernes elendighed i *Hvepsene* (p. 82), som også Gomme antaster).

McLeish har en fin fornemmelse for de aspekter, der skal tages i betragtning, når man tolker Aristophanes. Dette er specifikt, at der er en balancegang mellem underholdning, religion og didaktik. Han er som Gomme inde på, at komedien afspejler samfundet (se side 15, 18).

3 Aristophanes' kontekst³

Når vi forsøger at forstå Aristophanes i hans valg af materiale, emner og helteroller, så er det nødvendigt at sætte sig ind i, hvad det var for et samfund og publikum, han skrev i og for. 9 af de bevarede komedier blev skrevet og opført under Den Peloponnesiske Krig (431-404 f.Kr.), og hver på sin måde afspejler de den stemning, der var i de forskellige faser af krigen. I *Ridderne* fornemmes en fornyet patriotisme ovenpå erobringen af Pylos 425 f.Kr., og i *Frøerne* anes den dystre skygge, som begivenhederne i 406 f.Kr. (strategprocessen) havde kastet over Athen, men måske også en tro på, at krigen stadig kan vindes i Athens favør, og underliggende i alle komedierne er ønsket om fred.

Som Whitman pointerer, så var det ikke det historiske Athen, Aristophanes skrev om, men det følte Athen, som blev udgjort af en gruppe mennesker, der var bundet sammen af love, skikke, traditioner og en evig stræben efter frihed. Frihed var det

³ Til grund herfor er lagt Damsgaard-Madsen (1993) og Whitman (1982) pp.132-159

centrale begreb i det athenske demokrati. Men den lange og vedvarende krig havde bevirket, at man i højere grad vendte sig mod den 'personlige frihed', og det blev på bekostning af fællesskabets. Samfundet blev efterhånden betragtet fra individets standpunkt, og det affødte, at korruptionen florerede – enhver fejede for sin egen dør. I *Skyerne* fremvises den selvcentrerethed, der havde bredt sig i Athen, repræsenteret i Strepsiades; han har kun sit eget bedste for øje koste, hvad det vil.

Det kan ikke undre, at man begyndte at kigge tilbage på 'de gode gamle dage', hvor frihed og tryghed herskede. Som Dover udtrykker det,⁴ så blev kontrasten sat mellem Perikles-tid og post-Perikles-tid. Det velkendte refræn hos Aristophanes, Gammel vs. Ny, har altså sin klare parallel i den stemning, der var i Athen.

Hvorledes Aristophanes forstår at formidle dette i sine komedier, ser vi i hans håndtering af de reaktioner, der opstår i et samfund i en sådan forfatning. Han iagttager Athen dels udfra en satirisk vinkel, idet han stiller tingene på spidsen, og dels ud fra en personlig vinkel, når han lader almindelige mænd og kvinder, som publikum kan identificere sig med, besidde helterollerne (*Frøerne* er en undtagelse). I alle komedierne (med undtagelse af *Skyerne*) har Aristophanes en storslået slutning, hvor problemerne synes løst, og retfærdighed og orden synes genindsat, hvilket også må have haft sin parallel i samfundet – kunne krigen bare få en slutning, så ville alt blive godt igen.

Aristophanes' komedier synes altså at være en afspejling og et produkt af det 5. årh. f.Kr. Athen.

4 Fortolkning af Frøerne vers 1004-1098

§1 Komedien

Frøerne blev opført 405 f.Kr. ved Lenaia-festen i Athen. Euripides var død året forinden, og dette danner handlingen for stykket. Vi følger Dionysos på hans rejse til Hades for at hente Euripides tilbage til jorden, for, som han siger i vers 71, så savner han en ποιητής δεξιός.⁵

I Hades er der midlertidigt opstået problemer som følge af Euripides' død, idet Aischylos, som døde ca. 50 år tidligere, og Euripides er kommet i strid om, hvem der kan gøre krav på titlen som den bedste digter. Dionysos bliver gjort til dommer i deres strid, hvilket han også er den bedste til, idet festerne blev holdt til ære for ham. Dermed bliver begge problemer løst, den bedste digter bliver kåret, og Dionysos får en ordentlig digter (ganske vist ikke Euripides, som han i begyndelsen drog ud efter!) med tilbage til jorden.

⁴ Dover *Frogs* introd. p. 33

⁵ "Ordentlig poet"

§2 Indplacering i komedien

Vers 1004-1098 placerer sig i slutningen af den formelle *agon*-struktur, der går fra vers 830 til 1118. Grunden til benævnelsen formel er, at selve *agon*-motivet (konkurrencen) egentlig fortsætter helt til vers 1499, for ikke før hér falder afgørelsen.

Bilag 1 er en skitsering over komediens afsnit, der kan skabe et overblik over handlingsforløbet.

Vers 1004-5 er korets opfordring til Aischylos om at fremføre sin sag, eller sit forsvar overfor Euripides. (*Antikatakeleusmos*).

Vers 1006-77 fremfører Aischylos sin sag afbrudt af kommentarer fra Dionysos og Euripides. Her finder vi de vægtige udtalelser, som hele hans sag bygger på. (*Antepirrema*).

Vers 1078-98 danner afslutning og klimaks på Aischylos' indlæg. (*Antipnigos*).

Som præfixet *anti* indikerer, så er *agonen* opbygget symmetrisk. De her nævnte elementer har også været tildelt Euripides (vers 905-991).

Selve handlingsforløbet i komedien er tvedelt, adskilt i midten af *parabasen*:

1. del : Eksposition af handlingen, rejsen og ankomsten til Hades.

Parabasen kommer som et afbræk i handlingen, som der også ligger i selve ordet $\pi\alpha\rho\acute{\alpha}\beta\alpha\sigma\iota\varsigma$ – en "træden ved siden af". Denne struktur vil jeg komme ind på senere side 20.

2. del: En ny eksposition af handlingen, nu i Hades, konkurrencen og resultatet.

Vi er på nuværende tidspunkt i komedien (vers 1004-98) blevet sat ind i problemstillingerne og er godt i gang med en litterær kritik, den tidligste af sin art, som MacDowell skriver,⁶ styret af Euripides og Aischylos, der tester hinandens produktioner.

§3 Metrikken

MacDowell skriver,⁷ at man ikke helhjertet har forstået en komedie, hvis man har sprunget metrikken over. Selvom vi i dag kun sidder med ordene, så må vi på et eller andet punkt forsøge at forestille os, hvordan det var at sidde i teatret og både se bevægelser, dans og gestikulationer og høre musikken og sangene. En hjælp hertil har vi i metrikken. Det er interessant i denne komedie, hvorledes Aristophanes har skelnet mellem sine karakterer. I vers 1004-77 er der anapæstiske tetrametre, og versene 1078-98 anapæstiske dimetre (med et par undtagelser). Sammenlignes

⁶ MacDowell (1995) p. 289

⁷ MacDowell (1988) introd. p. 21

pendanten hertil, så er vers 905-70 jambiske tetrametre, og vers 971-91 jambiske dimetre. Sommerstein bemærker, at samme fænomen gør sig gældende i *Skyerne* 959-1104, og i begge tilfælde er det den ældre, gammeldags karakter (Aischylos og det Rette argument), der har anapæsterne, hvorimod jamberne er tildelt den unge og moderne part (Euripides og det Forkerte argument).⁸ Det jambiske metrum er lidt "frækkere" og kækt, og det anapæstiske lidt langsommere og værdigt.

§4 Korets opfordring

Korets opfordring til Aischylos er noget tvetydig. Sikkert er det da, at de roser ham for hans tragediekunst. De kalder ham πρώτος τῶν Ἑλλήνων,⁹ men om koret her hentyder til, at tragediedigterne forud for ham ikke var noget værd, eller om det her taler i dets funktion som komediekor, og derfor gør grin med den "rivaliserende" tragediegenre, kan diskuteres. Det kan dog være nyttigt at sammenholde det med, hvad Aristoteles skriver i *Poetikken* 1449a 16ff., hvor Aischylos sammen med Sofokles nævnes som dem, der udviklede tragedien mod dens nuværende form. Er det også dette Aristophanes mener? I så fald er her en litteraturkritik, der også falder godt i hak med resten af komediens indhold – Aischylos' og Euripides' kritik af hinandens tragedier, som nævnt ovenfor. At publikum var bekendt med en sådan litterær kritik og interesseret i dette, skal man ikke have læst mange komedier for at se.¹⁰ Overalt er der allusioner til og parodier på andre digtere og forfattere, og hvis ikke publikum havde været bekendt med disse og fundet det sjovt, så ville Aristophanes ikke have haft noget formål med at gøre det. Når der tales om litteraturkritik, så er det i særlig grad *Frøerne*, der træder frem. Komедien hører til en af Aristophanes' intellektuelle værker, der faldt i god jord hos sit publikum. Det gjorde *Skyerne* i 423 f.Kr. ikke, skønt Aristophanes roser den for at være sit mest intelligente værk (*Skyerne* 522). Hvad havde *Frøerne*, som *Skyerne* ikke havde? Et mere lærd publikum! Aristophanes er selv inde på det i *Frøerne* 1109-1112, og Ehrenberg påpeger,¹¹ at i den tid, der er gået mellem de to komedier, har bl.a. sofisterne og Euripides banet vejen for dette.

§5 Aischylos' sagsfremstilling

Aischylos' indlæg har, i kraft af at han er anden taler, mere karakter af at være et forsvar, da han skal forholde sig til de anklager, som Euripides har fremført mod ham i vers 905-991. I vers 1006-7 er han tydeligvis oprørt over det, han har hørt, men samler

⁸ Sommerstein (1996) comm. p. 235

⁹ "Den første blandt hellenerne"

¹⁰ Ehrenberg (1962) pp. 279ff.

¹¹ Ehrenberg (1962) pp. 64-5

sig og stiller det så centrale spørgsmål til Euripides: “Hvorfor bør en digter beundres?” (vers 1008). Dette spørgsmål og det efterfølgende svar fra Euripides (1009-1010) skal danne grundelementet i Aischylos’ sag.

Grundelementet i Aischylos’ sag

Aischylos fastsætter med det samme, hvad grundelementet i hans sag skal være: Digterens opgave, som har en didaktisk funktion og en moralsk og social effekt på publikum (vers 1008-12),¹² og både Euripides og Dionysos giver ham ret i dette. Denne opgave har tre ingredienser 1) δεξιότης (“vid”, “genialitet”), 2) νουθεσία (“god vejledning”), 3) produktet af den gode vejledning; “at gøre folk bedre”.

De græske ord δεξιότης og νουθεσία giver Dover en god definition på. Han forklarer, hvorfor konkurrencen får det udfald, den får.¹³ Aristophanes laver en bevidst skelnen mellem de to adjektiver σοφός og δεξιός.¹⁴ Det blev bemærket, at Euripides allerede i vers 71 var blevet beskrevet som δεξιός. *Agonen*, siger koret, er en ἀγὼν σοφίας (vers 882), og det bliver Euripides, der definerer den digter, der er σοφός med sit svar i vers 1009, for for at være dette må han besidde både δεξιότης og νουθεσία. Punkt 1 og 3 har Euripides selv været inde på i sin sagsfremstilling, men νουθεσία er ikke blevet nævnt før nu. Aischylos’ opgave bliver dermed at påvise denne νουθεσία hos sig selv og mangel på samme hos Euripides. Sommerstein tolker her, at Aischylos faktisk har taget føringen, for “This one throwaway word (νουθεσία) ... is the lever with which Aeschylus overthrows him (Euripides)”¹⁵.

νουθεσία er implicit, sjældent direkte, i tragedien, og Aristoteles definerer den som et produkt af, hvad de handlende karakterer viser i deres imitation af det virkelige liv (*Poetikken* 1448b 15-17), og som det vil fremgå, så er det også den måde, Aischylos bruger sine eksempler på.

I vers 1053-6 kommer Aischylos med sin anden direkte udtalelse om digterens opgave; han skal vise et godt eksempel for folk og skjule det skændige. Digteren er en lærer for de unge mænd præcis på samme måde, som der er en lærer for drengene. Dette var Euripides også enig med ham i (1009-10). Men måden, det gøres på, er de uenige om, som det vil fremgå af Aischylos’ eksempler og anklager. Aristoteles er i *Poetikken* 1448a1-18 inde på, hvad det er for forbilleder, der bliver opstillet i tragedien og siger, at den “efterligner handlende mennesker, der er bedre end os”. Denne definition holder Aischylos sig til.

¹² Sommerstein (1996) introd. p. 15

¹³ Dover (1997) introd. p. 9-11

¹⁴ Der er en hårfin balance mellem disse to adjektiver, og en mulig oversættelse kunne være henholdsvis “dygtig” og “forstandig”.

¹⁵ Sommerstein (1996) introd. p. 15

Aischylos' eksempler

Vers 1021 fortæller Aischylos, hvad det er, han har lært folk ved at digte en tragedie fuld af krigsånd. Han nævner *De syv imod Theben* som det første eksempel, der gav folk kampgejst. Dernæst er det *Perserne*, der tilskyndede til at besejre fjenden.¹⁶ Vers 1027 siger Aischylos, at det var ved at "forherlige bedriften", han påvirkede folk. Det passer godt med, hvad Aristoteles skrev, for Aischylos fremviste altså i tragedierne forherligede, handlende folk.

Aischylos går videre med at nævne fire digtere i vers 1030-6, der alle på hver sin måde er kendt for deres didaktiske poesi. I det 5. årh. f.Kr. florerede der en mængde didaktisk poesi, og det var en udbredt opfattelse, at digteren var en lærer.¹⁷ Aischylos har tre formål med at nævne dem. For det første at indplacere sig selv i en gruppe af store digtere, hvorved han selv kunne blive anset for stor. For det andet at fremhæve deres didaktiske funktion for selv at blive anerkendt som en lærer. For det tredje at sidestille sig selv med Homer, da Homer's *Iliade* var et krigsepos, hvorfor det nok ikke var sært, at man så Homer som en mester på det militære område (en holdning som vi bl.a. ser i Platons *Ion* 540e7 ff.), for derved selv at blive anerkendt som rådgiver på dette område.¹⁸ I sit sidste eksempel i vers 1039-42 dvæler Aischylos ved Homer, idet det er herfra han har hentet sine forbilleder for folket.

Det er nogle virkningsfulde eksempler, Aischylos drager frem. Henvisningen til *Perserne* har fået publikum til at tænke på slaget ved Salamis 480 f.Kr. og ved Plataiai 479 f.Kr., der var begivenheder, som atenerne var meget bevidste om og stolte af. Henvisningen til Homer, der var dem meget kær, har uden tvivl været utrolig virkningsfuld. Aischylos har i disse eksempler fået understøttet sin udtalelse om, at han giver publikum god vejledning ved at indplacere sig selv i den didaktiske tradition og hente forbilleder fra fortiden frem.

Anklager mod Euripides

For at sætte sine egne bedrifter i relief kommer Aischylos med en række anklager mod Euripides og opregner de fejl, som han mener, denne har gjort i sine tragedier. Allerede i vers 1013-17, efter digterens opgave er blevet defineret, opridser Aischylos en kontrast mellem dengang og nu – mellem ham selv og Euripides. Det publikum, som Aischylos efterlod til Euripides, var ædelt og standhaftigt med sind så stærke som

¹⁶ At der her er rod i kronologien, idet *Perserne* er opført fem år før *De syv imod Theben*, skal der ikke lægges for meget i, da det er effekten Aristophanes søger at fremhæve.

¹⁷ Dover (1997) introd. pp. 11-12. Der tages her i spørgsmålet om digtningens didaktiske funktion ikke højde for genre-mæssige forskelle.

¹⁸ Sommerstein (1996) comm. pp. 247-8

“syv lag oksehuder”;¹⁹ også her får vi fornemmelsen af, at han henviser til Homer og hans beskrivelser af hæren, der drog ud. Euripides’ publikum er derimod en flok dovne desertører og slyngler. Vers 1043ff. angriber han to af Euripides’ tragedier og karakterer, de to kvinder Phaidra og Stheneboia. Ifølge Aischylos er de πόρνοι,²⁰ og han nægter nogensinde selv at have fremstillet sådanne. Inden publikum bliver fortalt, hvorfor disse karakterer er skændige, kommer der en lille diskussion om Afrodite. Sommerstein skriver,²¹ at der her opstår en komik, i at de to digtere taler ud fra hver deres opfattelse af Afrodite. Euripides ser hende som “skønhed og charme”, og Aischylos opfatter hende som “seksuel lidenskab”. Det sjove opstår da ved, at Aischylos giver Euripides ret i, at der intet skønt eller charmerende er ved hans egne tragedier. Herefter kommer selve anklagen, at disse kvinder ved deres handlinger har været skændige forbilleder for folk og direkte har opmuntret til efterligning. De har altså været det modsatte af, hvad Aristoteles skriver, nemlig “ringere end os”. Denne anklage fører til den nævnte konklusion, at digteren ikke bør fremstille skændige handlinger. Hvis kvinderne altså har haft den indflydelse på folk, så lever Euripides ikke op til sine tidligere svar i vers 1009-1010! Aischylos fremfører flere eksempler på dette i vers 1063-66 og 1069-72. Først, at Euripides ved at vise konger klædt i pjalter har opmuntret de velhavende til at unddrage sig deres finansielle pligter overfor byen, dernæst, at han har tilskyndet folk til λαλιά og στωμυλία,²² så de nu er blevet ubehøvlede og dovne.²³ Det er anklager, der allerede blev rejst i vers 841-2, og hvad angår sidstnævnte, så roser Euripides sig selv deraf i vers 954. Dover sammenligner denne anklage med, hvad der bliver sagt i *Skyerne* 1015-8 og 1052-4.²⁴ Her anklager det Rette argument det Forkerte argument for netop det samme. Denne anklage har også til formål at skabe endnu en kontrast mellem Aischylos og Euripides, for i vers 1072-3 siger Aischylos, at da han levede var der “kæft, trit og retning”. Anklagerne bliver opsummeret og udbygget i vers 1078-82, og rundes af i vers 1083-8 med en beskrivelse af den effekt, de har haft på samfundet. Den effekt som allerede blev opridset i vers 1013ff.

Euripides får i vers 1056-8 indført en anklage mod Aischylos og hans sprog, et ekko fra hans sagsfremstilling vers 905-991, at det er stort og ikke særligt menneskeligt. Heri ligger også en af kontrasterne mellem de to digtere, og den hænger sammen med

¹⁹ Adjektivet ἐπαβόειος findes i *Iliaden* 7.219-223 i beskrivelsen af Ajas’ skjold.

²⁰ “Løsslupne kvinder”

²¹ Sommerstein (1996) comm. pp. 249-50

²² “Snak” og “sladren”

²³ Noget som Aristoteles i *Poetikken* 1454b8-14 stiller sig imod, da tragedien skal fremvise forbilleder for os i sin afbildning af karakterer, der er bedre end os.

²⁴ Dover (1972) pp. 183-4

Euripides' "snakkesalighed" og Aischylos' "tavshed". Denne "tavshed" bemærkes også i vers 1020, hvor Dionysos må bede Aischylos om at svare på spørgsmålet, og også tidligere har Aischylos forholdt sig tavs (vers 830, 833-4 og 922). Aischylos svarer igen på anklagen i vers 1058-62, at store ord hører sammen med store tanker, men at det er noget, Euripides ikke har praktiseret.

Dionysos' rolle

Dionysos spiller en vigtig rolle i debatten mellem de to digtere. En rolle som McLeish kalder βωμολόχος, som nærmest er en slags "joker".²⁵ Nedenfor vil det blive diskuteret, om Aristophanes med denne fremstilling er anti-religiøs. McLeish påpeger, at Aristophanes ofte benytter denne rolle i emner af intellektuel karakter, og den har den funktion at være en forløsende faktor i noget, der ellers bliver for seriøst. Netop i denne passage kommer den stærkt til syne. I vers 1023-4 er det en kommentar til *De syv imod Theben*. Det er ganske usandsynligt, at Aischylos med dette stykke skulle have opfordret thebanerne til krig. For det første blev tragedien ikke opført for thebanerne og den er slet ikke i deres favør. For det andet henvises der til begivenheder; slaget ved Koroneia 446 f.Kr., ved Delion 424 f.Kr. og de sene år af Den Peloponnesiske Krig,²⁶ som Aischylos ikke kunne have haft indflydelse på, da han døde 456/5 f.Kr. Dette er Aischylos ganske klar over, når han i vers 1025 (frit oversat) siger, at "det var vist træningen den kneb med". I vers 1028-9 giver Dionysos nærmest udtryk for ikke at have fanget Aischylos' budskab i *Perserne*, idet han i højere grad havde hæftet sig ved korets klage.²⁷ Aischylos vælger helt at overhøre denne kommentar! I vers 1036-8 kommenterer Dionysos en Pantakles, som ikke kunne have lært noget af Homer (eller Aischylos), så klodset, som han var med sin udrustning. Herpå svarer Aischylos dog i vers 1039, at der var så mange andre, der havde taget ved lære. Dionysos får også blandet sig i diskussionen om Afrodite i vers 1047-8, hvor han alluderer til et rygte, der gik i byen om, at Euripides' kone havde en affære med hans nære ven Kephisophon (jvf. vers 944).²⁸ I vers 1067-8 og 1074-7 uddyber han på komisk vis de ret seriøse anklager, som Aischylos fremfører, og i vers 1089-98 runder han Aischylos' sagsfremstilling af, idet han følger op på dennes sidste kommentar om athenernes elendige fysiske tilstand. Det drejer sig om de panathenæiske fakkelløb, der blev løbet i forbindelse med festerne. Dover mener i sin kommentar, at han herved

²⁵ McLeish (1980) p. 55

²⁶ Sommerstein (1996) comm. pp. 245-6

²⁷ I vers 1028 er der tekstproblemer, og det er sikkert, at der ikke har stået περι ηκουσα, eftersom Dareios havde været død i 6 år på det tidspunkt, hvor tragedien udspiller sig.

²⁸ Dover (1997) comm. p.323

tilslutter sig Aischylos' anklager mod Euripides, og det samme synspunkt kommer til udtryk hos C. P. Segal,²⁹ som påpeger Dionysos' tilknytning til disse fester, og at bevarelsen af fakkelløbet derfor ligger Dionysos stærkt på sinde. Hvis netop Euripides gør folk ude af stand til at opretholde fakkelløbet, så bliver han en trussel mod Dionysos.

Overordnet er der en meget fin struktur i hele passagen. Hele tiden iagttages en vekslen mellem de seriøse udtalelser og de forløsende kommentarer fra Dionysos. Første del bruger Aischylos på at tage eksempler frem fra hans egen produktion, og anden del bruger han på at nævne eksempler fra Euripides' produktion. Det hele bliver så konkluderet og illustreret i *antipnigos*.

Sammenlignes passagen med Euripides' passage (905-991), så handlede dennes om tragediens teknik og stil, men Aischylos' om tragediens funktion.

Som påpeget tidligere havde Aristophanes allerede selv på teknisk vis skelnet mellem sine karakterer i metrikken og den bevidste brug af adjektiverne δεξιός og σοφός.

Aischylos' sag drejer sig om at bevise, at han er den sejrende i den opgave at være rådgiver for folket. Dette gør han ved at fremdrage et antal modsætninger mellem sig selv og Euripides, noget som Euripides faktisk allerede havde været inde på i sin sagsfremstilling (905-991) ud fra et teknisk og stilistisk synspunkt. Aischylos' modsætninger er også påvirket af stil og teknik, og MacDowell opstiller dem i fire punkter,³⁰ hvoraf tre vil blive behandlet her. Først er det kontrasten mellem tale og tavshed, som Aischylos fremdrager i anklagen 1069-73. Her er det møntet på karakterernes opførsel, men mere direkte ses også modsætningen i vers 1020, hvor Aischylos selv forholder sig tavs. Sommerstein skriver: "Euripides is presented as the poet of words, Aeschylus as the poet of action".³¹ Aristoteles' definition af tragedien (dramaet) *Poetikken* 1448a28-30 er, at den består af handling til forskel fra den episke digtning, der kun anvender ordene (1447a28ff.). Den anden modsætning er tæt knyttet hertil, nemlig Aischylos' store ord og Euripides' mangel på samme (1056-62). Euripides benægter det ikke og er ligefrem stolt af det, som vi kan se i vers 936-43 og 954. En reference til forskellen mellem den 'tunge Aischylos' og den 'lette Euripides' findes i Kallimachos' *Telkin-prolog* vers 9-10, hvor der hentydes til opvejningen af versene i *Frøerne*. Euripides bliver af koret i *Frøerne* vers 828 beskrevet som en, der

²⁹ Segal (1961) p. 226

³⁰ MacDowell (1995) p. 289

³¹ Sommerstein (1974) p. 27

καταλεπτολογήσει,³² og Kallimachos holder sig κατὰ λεπτόν (*Telkin.11*), så begge er imod den storladne stil, som Aischylos benytter sig af, og som Aristoteles foreskriver i *Poetikken* 1449b24ff. Dover er inde på,³³ at tragediens “gode vejledning” kommer til udtryk på to måder: 1) karakterernes opførsel og 2) de udtrykte meninger og tvivl. Aischylos mener, at han ved at lade sit sprog være ophøjet og stort fremstiller et værdigt forbillede for publikum. Euripides derimod, som Murray skriver,³⁴ har gjort tragedien mere jordnær og realistisk, idet han skriver i et simplere sprog. Han stillede tragedien tættere på publikums egen udtryksmåde. Det fører videre til den tredje modsætning, måden at fremstille karakterer og deres opførsel på, for også her er Euripides mere realistisk, når han lader alle slags typer af folk, fra slaven til herskeren, træde frem på scenen. Han siger selv, at effekten heraf var, at “δημοκρατικὸν ... αὐτ’ ἔδρων”³⁵(952). Aischylos derimod holder fast på, at karaktererne skal være helte fra fortiden, hentet bl.a. fra Homer, da de fremviser værdige handlinger. Og hvad angår hans holdning til realisme, så kan vers 1053 “... ἀλλ’ ὄντ’ ...”³⁶ tolkes i den retning, at han vender sig fra den. Han mener jo netop, at Euripides’ *Phaidra* kun er alt for realistisk. Aischylos er altså fremstillet i overensstemmelse med de forskrifter, som Aristoteles giver i *Poetikken*.³⁷

Hos de to digtere Aischylos og Euripides er der en grundlæggende kontrast mellem dengang og nu. De er enige om, at digteren har en opdragende funktion overfor publikum, men uenige om, hvorledes dette bedst praktiseres. Deres strid handler altså om moralsk effekt og uddannelse. På den ene side er den moderne Euripides, der vil gøre tragedien mere realistisk, forståelig og, som han selv siger, mere demokratisk. Han vil intellektualisere sit publikum. Han vil lære dem at tale og reflektere over det, de ser. Euripides er repræsentant for den nye uddannelse. På den anden side er den gamle Aischylos, der vil holde tragedien op som et paradigme for folk, der viser fortidens store og kraftige helte, idet han søger den teatraliske effekt.³⁸ Sommerstein’s udtalelse (citeret ovenfor) holder altså stik, for Euripides’ redskab er ordet, og Aischylos’ er handlingen.

Den grundlæggende problematik i *Frøerne* er dermed, hvorledes uddannelse bør være, og Aischylos anklager Euripides for at have fordærvet sin generation. I sit forord

³² “Taler smidigt og let”

³³ Dover (1972) p. 185

³⁴ Murray (1933) p. 129

³⁵ “Tværtimod gjorde jeg det demokratisk”

³⁶ “...nej, ganske sandsynligt...”

³⁷ Sommerstein (1996) introd. p. 15

³⁸ Dover (1972) p. 186

til *Skyerne* kommer O. Thomsen ind på de intellektuelles foragt for kroppen, dvs. at sofisterne havde flyttet tyngdepunktet i uddannelsen fra det fysiske aspekt til det intellektuelle. Det er ikke længere musklerne, der skal spilles med, men tanken.³⁹ Det er den fare, som Aischylos mener, at Euripides udgør for samfundet, og det er også dette, der ligger i første anklagepunkt (1013ff.), hvor Aischylos sammenligner sine fysiske prægtige mennesker med Euripides' dovne desertører, der færdes på Agora.⁴⁰ Forskellen mellem den gamle uddannelse, som Aischylos står for, og den nye, som Euripides står for, er, om vægten er lagt på det fysiske eller intellektuelle. Over halvdelen af *antipnigos* handler, som bemærket ovenfor, om athenernes dårlige fysiske tilstand ved fakkelløbene. C. P. Segal har i sin artikel valgt den tilgang til fortolkningen af *Frøerne* at lade Dionysos være den forenende faktor i komedien, idet han er taget af sted på rejsen til Hades for at få re-identificeret sig selv, og det er i Dionysos' interesse, at festivaler og de dertil hørende kulter og ritualer bliver opretholdt.⁴¹ Som nævnt udgjorde Euripides og sofisterne en trussel mod athenernes fysiske tilstand, idet de blev ude af stand til at løbe fakkelløbene, og herved blev de også en trussel mod Dionysos og festivalerne. Derfor kan man i vers 1419 skue Dionysos' afgørelse, når han siger, "ἴν' ἡ πόλις σωθεῖσα τοὺς χοροὺς ἄγῃ".⁴² Han ser den tætte sammenhæng og den gensidige afhængighed mellem *polis* og festivalerne. Grunden til at Dionysos skal have re-identificeret sig selv skal findes det religiøse forfald, der var i Athen på dette tidspunkt, hvor de gamle kultoverbevisninger ikke længere var nok, men folk i højere og højere grad vendte sig til orakelsvar, udefra kommende guddomme, overtro og magi.⁴³ Det var svært at bevare troen og frygten for guderne efter alt, hvad befolkningen havde lidt med både pesten og den lange peloponnesiske krig. Dionysos er i fare for helt at miste sin betydning i *polis*, og derfor er han draget til Hades for en finde en digter, der kan reetablere orden i kultmiljøet og derved også orden i *polis*. Da Aristophanes og hans komedier udgjorde en del af den religiøse festival til ære for Dionysos, så kan Dionysos-karakteren tolkes som Aristophanes' talerør, idet digterens overlevelse ligger i opretholdelsen af festivalerne. C. P. Segal konkluderer i sin artikel, at Aristophanes i anden del af komedien viser sin tiltro til digternes uddannende funktion overfor *polis*, idet *Frøerne* bliver et forsvar

³⁹ Thomsen (1982) p. 42

⁴⁰ At færdes på Agora er også en anklage, der optræder flere andre steder hos Aristophanes om folk, der fordriver tiden med unyttige eller skændige gøremål; *Eq.* og *Nu.*

⁴¹ Segal (1961) pp. 207-230

⁴² "Så byen frelst kan afholde koropførelser."

⁴³ Ehrenberg (1962) p. 251-73

for komediens overlevelse, der kun kan ske i en reetableret *polis*. Aristophanes' råd til publikum er, hvorledes de skal frelse deres by.

Hvad fokuserede den gamle uddannelse på? Betragtes Aischylos' udtalelser i passagen, er det først og fremmest det fysiske. Man skal have en kraftig og veltrænet krop, der er trænet i de militære aktiviteter. Et stærkt sind og en stærk fædrelandsfølelse (vers 1027 "...νικᾶν ἀεὶ τοὺς ἀντιπάλους, ..."44). Respekt for autoriteter både i henseende til ens forpligtelser overfor byen og med hensyn til at adlyde befalingsmænd. Der er ingen henvisning til, at man skulle lære at formulere sig og at tale, og dette bliver kun understreget af Aischylos' egen tavshed i vers 1020.

Den nye uddannelse foreskrev lige det modsatte ifølge Aischylos' udtalelser. Den manglede helt det fysiske element, hvilket kommer stærkt til udtryk i vers 1025: "ἀλλ' ὑμῖν αὖτ' ἐξῆν ἀσκεῖν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦτ' ἐτράπεσθε".45 Til gengæld var fokus rettet på tale, vers 1069: "εἶτ' αὖ λαλιὰν ἐπιτηδεῦσαι καὶ στωμυλίαν ἐδίδαξας".46 Sommerstein drager den konklusion, at "Aeschylus' drama produced brainless warriors; Euripides' produces adroit politicians."47

Emnet uddannelse og digterens didaktiske rolle overfor publikum lå Aristophanes meget stærkt på sinde i alle hans komedier, hvilket vil blive belyst i afsnittet om komedierne som kilde til Aristophanes' syn på uddannelse. MacDowell påpeger, at alle tre parter i passagen er enige om tragediens funktion. Måske kan det heraf antages, at det også var det generelle indtryk hos athenerne. Hvad var deres holdning til de karakterer og handlinger, der blev fremvist? I dag diskuterer man tv-censur, fordi man mener, at det viste kan opfordre til efterligning og derved have en skadelig effekt på folk. Måske var man i antikken i samme dilemma omkring dramaets virkning, og det vil kunne understøtte udsagnet om, at tragedien havde en moralsk effekt og kun burde fremvise karakterer og handlinger, der opfordrede til det gode.48

Effekten

Hvad var publikums holdning til denne debat om uddannelse? Svaret skal sandsynligvis bl.a. findes i deres daværende situation (Se afsnittet om Aristophanes' kontekst side 2). I 405 f.Kr. var Athen plaget og tynget af den lange peloponnesiske krig. Ønsket om fred var udbredt, men lige så stærkt var ønsket om og troen på sejr til Athen efter alt at dømme også. Tanken om de gyldne og sejrige dage (navnlig sejren

44 "... altid at besejre modstanderne..."

45 "I kunne bare have trænet, men det lagde I jer jo ikke efter."

46 "Dernæst lærte du dem at gå med snak og sladder."

47 Sommerstein (1996) introd. p. 14

48 MacDowell (1995) pp. 290-1

over perserne), som Aischylos repræsenterede, har fået folk til at tænke på fortiden som tryk og sikker, hvorimod Euripides, som var deres samtidige, blev til repræsentant for nutidens utryghed og frygt for nederlag.⁴⁹ Aischylos bliver til sidst kåret som den bedste digter og bragt med tilbage til jorden af Dionysos, og det kan tolkes, at publikum giver sit bifald hertil, idet de lod *Frøerne* og Aristophanes vinde førsteprisen ved Lenaia-festen i 405 f.Kr.⁵⁰

Problematikken omkring uddannelse må have været tilstede i Athen, for et af komediens hovedvirkemidler var netop at parodiere de strømninger, der var i samfundet.⁵¹ Hvad angår *Skyerne*, så er Ehrenberg inde på den kamp, der udspillede sig mellem det sociale og intellektuelle på dette tidspunkt. Krigen havde fremmet individualismen i samfundet, og fra at man var *polis*-orienteret, var man nu *oikos*-orienteret. Den gamle uddannelse var fokuseret på at være til gavn for *polis*, men de ændrede forhold i samfundet flyttede fokus til individet, og derved blev uddannelsen mangelfuld. Således blev der plads til nye strømninger. Heri findes atter en kontrast mellem gammel og ny: Mellem fællesskabet og individet.⁵²

Det er tidligere blevet nævnt, at komedien var en af Aristophanes' intellektuelle værker på samme måde, som *Skyerne* havde været det 18 år tidligere, og den omstændighed, der havde ført til sejr for den ene men fiasko for den anden, nemlig at publikum var blevet mere lærd. Hvad var der sket i den mellemliggende periode? Både Ehrenberg og Murray er inde på dette, at det netop var sofisterne, Sokrates og Euripides, der ved deres "nye uddannelse" fik folket til at vende sig til det intellektuelle og, fortsætter Ehrenberg (pp. 276-7), "the principle of man's own knowledge and judgement", dvs. en fremme af individet.⁵³ Denne viden, som Aristophanes' publikum dermed er kommet i besiddelse af, sætter Aristophanes i stand til at fremhæve kontrasten mellem Aischylos og Euripides, mellem dengang og nu. Men det er ikke det nye, der vinder hos Aristophanes, det er det gamle, og det på trods af at han kan være det nye taknemmelig for sin sejr. Når Aristophanes og publikum i sidste ende lader det gamle sejre, så er det ikke et udtryk for en afvisning af de nye strømninger, men vel snarere et udtryk for deres respekt for de nedarvede traditioner og fortiden. Murray taler om et forsvar af "*themis*",⁵⁴ dvs. at ære og adlyde guderne, lovene og ens forældre. At undlade dette var et brud på "*themis*" og derved

⁴⁹ Dover (1972) p. 188

⁵⁰ Ussher (1979) p. 18 Her tænkes også på Aischylos' egen sejr, da det efter hans død blev besluttet at lade hans tragedier genopføre. (Dover (1997) introd. p.15).

⁵¹ Ussher(1979) pp. 22-3

⁵² Ehrenberg (1962) pp. 292-5

⁵³ Ehrenberg (1962) pp. 64-5 og Murray (1933) p. 118

⁵⁴ Murray (1933) pp. 106-7

en trussel for samfundet. McLeish er også inde på,⁵⁵ at det er karakteristisk for komediedigterne at indtage en konservativ og gammeldags holdning, og helterollen ses tit besat af en ældre karakter, da publikum som regel er skeptisk overfor det nye og ukendte. Aristophanes opnår følgende en større effekt og mere ros ved at forsvare de etablerede skikke og latterliggøre det nye, og han afspejler det samfund, som han er en del af.

Midt i denne debat om uddannelse, er det vigtigt stadig at holde sig i tankerne, at komediens primære formål var at underholde. McLeish mener, at Aristophanes aldrig glemte, hvad hans hovedfunktion var, nemlig at digte komedier. Derudover havde han to andre funktioner: 1) At forholde sig til den religiøse festival, som komedierne var en del af. 2) At rådgive sit publikum. Med hensyn til 1), så er det blevet hævdet, at Aristophanes var anti-religiøs pga. den latterliggørende måde, som han ofte fremstiller guderne på. Et godt eksempel ses her i *Frøerne* med Dionysos, der i passagen 1004-98 har rollen som "joker". Der er intet guddommeligt eller ophøjet over ham. McLeish mener, at vi her har at gøre med den *katharsis* (renselse), der ligger i komediens ånd. For på samme måde som guderne latterliggøres, således sker dette også med rigtige mennesker som Sokrates, Euripides og Kleon. Publikum får for en dag lov til at more sig over og gøre grin med hverdagens autoriteter. Desforuden er det blevet nævnt, at *Frøerne* kunne tolkes som Dionysos' søgen efter at få opretholdt og reetableret sit kultmiljø, og herved får komedien en religiøs slutning. Så anti-religiøs kan man bestemt ikke kalde ham.⁵⁶

Hvad angår 2), så synes rollen som rådgiver at være noget, Aristophanes tager seriøst, og MacDowell nævner nogle af de passager, hvor det meget eksplicit kommer til udtryk enten gennem koret eller en af karaktererne, hvad Aristophanes' intentioner er. Det er bl.a. *Ridderne* vers 509-10, *Hvepsene* vers 64 og 1015-17, *Frøerne* vers 686-7, 734 og 1008-9.⁵⁷ Oftest er det i komediernes parabase, at disse råd og instruktioner kommer til udtryk (dette vil jeg komme nærmere ind på nedenfor). Der er i forskningen delte meninger om, i hvor høj grad Aristophanes nu også kan rose sig af denne rolle. Heath benægter ham den helt.⁵⁸ Jeg vil her tilslutte mig MacDowells synspunkt, at "It is over-simple to assume that, if a play is a comedy, everything in it must be a joke." Dette er dog ikke ensbetydende med, at man med vold og magt skal søge et politisk budskab i alle Aristophanes' komedier. For havde det didaktiske været

⁵⁵ McLeish (1980) p. 61

⁵⁶ McLeish (1980) p. 56-62

⁵⁷ MacDowell (1995) pp. 3-6

⁵⁸ Heath (1987)

Aristophanes' primære interesse, så skulle hans navn nok have været at finde i forbindelse med historiske og filosofiske afhandlinger fremfor med komedier.

Fortolkning af passagen fra *Frøerne* er central i forskningen omkring Aristophanes på to måder. For det første, fordi Aristophanes gennem Aischylos og Euripides får defineret digterens opgave overfor sit publikum. Godt nok er det tragediens opgave, der bliver defineret, men ved at Aischylos i vers 1030-36 indplacerer sig i en didaktisk tradition, der rækker udover tragedien, så er det rimeligt at antage, at denne opgave også er komediedigterens.⁵⁹ For det andet bliver Aischylos' og Euripides' gensidige litteraturkritik et opgør mellem to generationer. De konkurrerer om, hvem der bedst opfylder den opgave, de er blevet enige om, at digteren har. For det at "gøre folk bedre" kræver uddannelse, og striden bliver da om uddannelse dengang og nu. I den følgende diskussion om Aristophanes' syn på uddannelse med komedierne som kilde vil disse to emner være udgangspunktet.

Når en komedie bruges som en kilde til at afdække samfundsforholdene i antikken, så bør man træde varsomt. For som tidligere er nævnt, var en komedies primære funktion at underholde. Men når komediens oplysninger sammenholdes med de andre kilder, der er til rådighed, så bliver de meget værdifulde. Komedier er netop så svært tilgængelige for os i dag, fordi de afspejler det samfund, som de udspillede sig i. O. Thomsen skriver,⁶⁰ "at der *undertiden* var et moralsk pres på komikeren for at bevare en eller anden kontakt til virkeligheden, ..." og tager herved helt afstand fra Ehrenberg, der i en note mener, at digteren er givet helt frie tøjler til at fjerne sig fra virkeligheden.⁶¹ O. Thomsen synes at have helt ret, for ligger der ikke noget virkelighedsbillede bag Aristophanes' parodier, karikaturer og latterliggørelser, så er det svært at se det sjove i komedien. Men er det muligt gennem vores fortolkninger af komedierne at finde tilbage til den umiddelbare virkelighed, som Aristophanes gør grin med, så findes der her et meget fint kildemateriale til hverdagen i antikken.

Betragtes fremstillingen af de to tragediedigtere, så er vi så heldigt stillet, at vi har værker af dem begge overleveret. MacDowell skriver,⁶² at enhver græskstuderende, der har stiftet bekendtskab med disse to digtere, vil kunne bekræfte, at Euripides er simplere end Aischylos, hvad angår ordforråd. Aristophanes er således realistisk, når han fremstiller Aischylos som storladen i udtryk og Euripides som jævn og simpel.

⁵⁹ MacDowell (1995) p. 5 note 3

⁶⁰ Thomsen (1982) p. 40

⁶¹ Ehrenberg (1962) p. 277

⁶² MacDowell (1995) p.289

Hvad angår fremstillingen af et opgør mellem den gamle og den nye uddannelse, så synes det faktum, at Aristophanes to gange, i *Skyerne* og *Frøerne*, så eksplicit har ladet det være plottet i sine komedier, kun at understrege, at der var problemer med uddannelsen i samfundet. Dover gør opmærksom på,⁶³ at det også er de samme anklager, der bliver taget op i temaet 'gammel versus ny' i de to komedier.

Slutteligt skal det nævnes, at *Frøerne* fik tildelt en anden opførelse. Noget der var ganske exceptionelt dengang, og vi kender ikke til, at det er sket nogensinde før eller siden.⁶⁴ I *Hypothesis* 1 til komedien står der, at det var pga. parabasen, den var så beundret. Aristophanes havde opnået noget ved sin komedie, der rakte ud over de vante festligheder, så i dette tilfælde kan man tolke, at publikum tog digterens rolle som deres rådgiver seriøst. Andenopførelsen fandt højst sandsynligt sted ved Lenaia-festen det følgende år (404 f.Kr.).⁶⁵

5 Aristophanes' syn på uddannelse

Man kan tale om, at Aristophanes udtrykker sig på to niveauer. Dels er det i den rolle, som han tilskriver sig selv, som folkets rådgiver, hvorunder især parabasen og hans behandling af helterollerne må komme i betragtning, og dels er det de udtalelser, som han kommer med i komedierne omkring uddannelse.

Næsten enhver tilgang (se afsnit 3) til Aristophanes i dag er baseret på at finde hans budskab i komedierne, hvorfor det kan udledes, at den brede opfattelse er, at Aristophanes skrev med mere for øje end blot for at vække latteren hos publikum. Han udtrykker det selv så rammende:

“ἀλλ’ ἔστιν ἡμῖν λογίδιον γνώμην ἔχον” (*Hvepsene* 64)⁶⁶

§1 Rollen som rådgiver for folket

Der er tre spørgsmål, som bør stilles i behandlingen af Aristophanes: Hvad siger han? Hvad mener han? Hvad var publikums indstilling?

Det første spørgsmål: Aristophanes udtaler sig om rollen som rådgiver for folket i de omtalte passager fra *Frøerne* (1008-10 og 1054-6) og i korets udtalelse i vers 686-7 “τὸν ἱερὸν χορὸν δίκαιόν ἐστι χρηστὰ τῇ πόλει ζυμπαραινεῖν καὶ διδάσκειν”.⁶⁷ I *Hvepsene* er

⁶³ Dover (1989) introd. pp.lxii-lxiii

⁶⁴ Dog med den undtagelse at man besluttede at lade Aischylos' tragedier genopføre, men det var efter hans død.

⁶⁵ MacDowell (1995) pp. 297-300

⁶⁶ “Men vi har en lille historie med en morale.”

⁶⁷ “Det er med rette, at det hellige kor tillige råder og belærer byen om, hvad godt er.”

det vers 650-1 i det interessante udsagn fra Bdelykleon, at den opgave, Aristophanes nu har påtaget sig, faktisk strækker sig udover en komediedigters niveau, hermed sagt, at Aristophanes rejser sig over en komedies normale felt. I *Skyerne* vers 520 siger Aristophanes "... καὶ νομιζοίμην σοφός...",⁶⁸ som skal tolkes med de definitioner, som Dover gav (se side 6). Disse udtalelser gør det klart, at Aristophanes var meget insisterende på, at han i sine komedier vejledte sit publikum. Han siger det for ofte, til at det bare kan ignoreres.

Men hvori mente han, at denne rådgivning bestod? Som Dover er inde på,⁶⁹ så er den som oftest implicit i tragedien, og dette gør sig også gældende i komedien. McLeish beskriver komedien som deiktisk, dvs. at den fremfor at analysere problemstillingerne i samfundet snarere påviser dem, og ligeledes (p. 60) bemærker han, at Aristophanes' metode er at fremvise, hvad der er skidt (i særlig grad hvad angår politikere), men meget sjældent konkret roser og definerer, hvad der er godt.⁷⁰ Dette er en del af det 'komiske univers'. For at forstå Aristophanes er det nødvendigt at sætte sig ind i den tid, som han levede i. I afsnit 4 er en lille oversigt over hans kontekst, som viser, at Aristophanes hentede sit materiale fra de strømninger, der allerede var i samfundet. Når han derfor viser en strid mellem to uddannelsesformer, så er det ikke blot pure opspind fra hans side, men noget, der rent faktisk fandt sted.⁷¹

Problemet er nu at skelne mellem, hvad der er Aristophanes' egen mening, og hvad der er en del af det 'komiske univers'. Gomme mener,⁷² at den kan findes i de ting, der falder udenfor komediens kontekst, og i de ting, der ofte bliver gentaget i flere komedier. Derfor mener Gomme, at anden halvdel af *Frøerne* er et klart udtryk for Aristophanes' egne holdninger, da han her har fjernet sig meget langt fra konteksten – at Dionysos egentlig bare skulle ned og hente Euripides – ved at stille de politiske spørgsmål om Athens frelse. I særlig grad fjerner han sig fra konteksten i parabasen, se nedenfor side 20-21, da den bliver det medium, hvori Aristophanes taler direkte til publikum gennem koret. Hvad angår emner, der bliver gentaget i flere komedier, er det den kontrast, han så ofte laver mellem gammel og ny, der er mest slående. I *Ridderne* og *Hvepsene* er det angrebene mod de nye politikere (særligt Kleon) og i *Skyerne* og *Frøerne* er det striden mellem den gamle og den nye uddannelse. Det umiddelbare indtryk af Aristophanes er, at han lægger sin sympati ved det gamle, men

⁶⁸ "... og måtte jeg blive anset for forstandig..."

⁶⁹ Dover (1997) pp. 11-2

⁷⁰ McLeish (1980) pp. 64-6 Her sammenligner han tragediens funktionsmåde med komediens.

⁷¹ Dover (1972) pp. 109-12 & Ussher (1979) pp. 13-4

⁷² Gomme (1996) pp. 40-1

dette indtryk holder ikke i længden, hvilket der vil blive argumenteret for med udgangspunkt i bl.a. Kastely's artikel side 22ff.

Hvad var så publikums indstilling til Aristophanes som rådgiver, og rettede de sig efter hans råd? Dette spørgsmål skal besvares ud fra den formodning, at man tog komedierne bogstaveligt. Anklagerne mod Kleon i *Ridderne* synes ikke, i hvad vi har overleveret, at have ledt til hverken retssag eller straf. Faktisk blev Kleon udnævnt til general samme år, som *Ridderne* blev opført.⁷³

Med *Skyerne* tegner der sig måske et andet billede. Platon lader nemlig Sokrates i *Apologien* 19b-c referere til det billede, Aristophanes havde tegnet af ham 24 år tidligere, og giver det skylden for den mening, som folk efterfølgende havde dannet sig om ham som ateist og en ødelægger af ungdommen. Man må tage i betragtning, at komedieopførelsen og domfældelsen var adskilt af 24 år, og ydermere, at Platon også lader de to mødes i al venskabelighed i *Smp.*⁷⁴ Spørgsmålet er også, om Aristophanes i komedien rettede et personligt angreb mod Sokrates, hvilket Gomme mener med henvisning til vers 362-3,⁷⁵ eller mod den nye uddannelse generelt, hvilket Murray mener, når han beskriver den som "...a 'clash of humours'",⁷⁶ og MacDowell, idet han skiller de videnskaber ud, som Sokrates bliver fremstillet som lærer af.⁷⁷

Med *Frøerne* lader det til, at der er et godt eksempel på, at Aristophanes' råd blev fulgt. Hans opfordring i parabasen til at lade de landsforviste vende hjem (vers 686-705) blev fulgt det efterfølgende efterår (405 f.Kr.), og som omtalt side 17, lod athenerne komedien genopføre året efter pga. denne parabase.

Hvad enten dette giver et billede af Aristophanes som en rådgiver, der blev fulgt eller ej, så synes alene det faktum, at Aristophanes er den eneste af sin tids komediedigtere, vi har overleveret hele værker af, at indikere, at han var noget særligt. Aristophanes havde noget, han ville fortælle sit publikum, hvilket han gør meget klart i den revision, vi har af *Skyerne*. Han udtrykker i parabasen sin skuffelse over, at folk ikke forstod den (*Skyerne* 518ff.), og netop når han forsøger at revidere komedien, så er det, som når man forsøger at forklare en vits, som folk ikke har forstået: Moralen bliver skåret ud i pap!

⁷³ MacDowell (1995) pp. 107-12

⁷⁴ Williamson (1958) pp. 57-8

⁷⁵ Gomme (1996) p. 40

⁷⁶ Murray (1933) p. 96

⁷⁷ MacDowell (1995) pp.117-121 Han navngiver her de sofister og videnskabsmænd, der hver især mentes at have fremført de teorier, som Aristophanes tillægger Sokrates. Sokrates bliver repræsentant for dem, fordi han var bedre kendt end disse.

Kastely synes i *Skyerne* at finde belæg for, at Aristophanes i sin rolle som rådgiver så sig selv, sine komedier og teatret som alternativet til en ny uddannelsesform, der forbinder fortid og nutid og er demokratisk.⁷⁸ (Dette vil blive diskuteret nedenfor).

§2 Parabasen

I parabasen træder Aristophanes for en stund udenfor komediens kontekst og vender sig gennem korlederen til folket for enten at kritisere eller rådgive dem eller for at rose sine egne bedrifter. Netop fordi hans medium er komedien, kan han gøre dette i et afslappet og frit sprog.

Aristophanes er i nyere tid blevet beskrevet som den "frygtløse moralist"⁷⁹ pga. hans åbne og uindpakkede kritik af og angreb på personer/politikere og nye tendenser i Athen. I *Ridderne* og *Hvepsene* er det folkeførererne og i særlig grad Kleon, der står for skud, og i *Skyerne* og *Frøerne* den nye retorik og dens lærere.

I parabasen i *Skyerne* kritiserer han, at folk ikke forstod komedien, at de på trods af hans angreb mod Kleon alligevel valgte denne til general (vers 586), og at de ikke har styr på deres festkalender. Det er håndgribelig og reel kritik, der på ingen måde ligger udenfor den virkelige verden.

I *Frøerne* giver han realistiske råd, der heller ikke ligger udenfor, hvad der er muligt for den almindelige borger at gøre.

I *Hvepsene* er det kritik af, at Athen ikke følger hans råd omkring Kleon, og at de misforstod *Skyerne*. I vers 1037 siger han: "ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν ἔτι καὶ νυνὶ πολεμεῖ",⁸⁰ dvs. at hvad han gør, er for byens bedste.

Disse eksempler synes meget godt at illustrere, at Aristophanes var seriøs omkring sin rolle som rådgiver, selvom hans medium var komedien. Men der er røster i forskningen omkring Aristophanes, der vil frakende ham denne seriøse rolle. Her er det særligt Heath, der i sin søgen efter det politiske aspekt i Aristophanes ligefrem konkluderer: "This disarming of the adviser's role is characteristic of Aristophanes' parabases, in which typically he does not offer seriously meant advice to the audience, but plumes himself on his own unique excellence as a comic dramatist".⁸¹ Det er et synspunkt, der bestemt ikke har fået lov til at ligge upåagtet hen. MacDowell angriber det, idet Heath lader *Frøerne* være en undtagelse fra reglen. Kan det virkelig være

⁷⁸ Kastely (1997) pp. 25-46

⁷⁹ Dover (1972) p. 227

⁸⁰ "Men også den dag i dag kæmper han for jer."

⁸¹ Heath (1987) p. 19

muligt, at Aristophanes kun én gang i sine komedier har været seriøs? Det lyder ikke plausibelt.⁸²

Gomme udfordrer denne politiske tilgang til Aristophanes, idet han stiller spørgsmålet, om vi ikke snarere skal se Aristophanes i lyset af, at han var dramatiker, fremfor at forsøge at finde hans politiske holdninger. Som dramatiker er det ikke hans opgave at fremstille en forkert og rigtig side, men at afspejle det samfund, han er en del af. Derfor skifter Aristophanes' holdninger fra komedie til komedie, og vi får ikke noget sammenhængende billede af, at Aristophanes skulle være konservativ eller forsvarer af "de gamle", for ofte viser det sig, at det er de gamle, der er på afveje, og de unge, der udtrykker Aristophanes' løsninger (især i *Hvepsene*).⁸³

§3 Helterollerne

Selvom man ifølge Gomme ikke kan sige noget entydigt om Aristophanes' politiske holdning, så er det dog muligt sige noget om, hvor han lægger sin sympati.⁸⁴ Murray skriver: "... the chief character in Aristophanes is almost always an Old Man, a γέρων, ...".⁸⁵ Filokleon i *Hvepsene* og Strepsiades i *Skyerne* er, på trods af at det er dem, der er på gale veje i komedierne,⁸⁶ fremstillet på en sådan måde, at de vækker publikums sympati. De er begge gamle, simple og glemsomme og kommer derfor i klemme i systemet. Det havde været umuligt for Aristophanes at tegne dem uden sympati, for netop som Dover er inde på,⁸⁷ ser Aristophanes samfundet fra det standpunkt, som "the man in the street" har. Aristophanes afspejler det sammenstød, der unægteligt indtræffer i enhver kultur og i enhver æra, nemlig mellem fortid og nutid.

Der var store sociale forskelle i Athen, og det er af stor betydning at gøre sig klart, hvem det var, Aristophanes' komedier skulle appellere til. Ehrenberg beskriver publikum som "the *petit bourgeois*",⁸⁸ som var fascinerede af de nye intellektuelle strømninger, men samtidig meget defensive omkring deres fortid. Dette giver dermed en bedre forståelse for, hvorfor Aischylos og Euripides er karakteriserede, som de er i *Frøerne*.

Den helt vi ser i pølsehandleren i *Ridderne* kan næppe placeres i samme kategori som de andre, da hans funktion i bund og grund er at lave en satire over Kleon.

⁸² MacDowell (1995) p. 5; i hans diskussion af Aristophanes' intention og vores fortolkning af komedierne.

⁸³ Gomme (1996) pp. 29-41

⁸⁴ Gomme (1996) pp. 33-4; det er digterens opgave at tegne sine karakterer med sympati.

⁸⁵ Murray (1933) p. 107

⁸⁶ Filokleon er besat af at være dommer, og Strepsiades forsøger at slippe udenom at betale sin gæld.

⁸⁷ Dover (1972) p. 114

⁸⁸ Ehrenberg (1962) p. 296

Med sine helteroller indtager Aristophanes følgelig en bestemt position overfor hans materiale. Han viser, fra hvilken synsvinkel tingene bliver opfattet, og dette bliver afgørende for, hvorledes hans syn på uddannelse tolkes.⁸⁹

§4 Aristophanes' syn på uddannelse⁹⁰

Aristophanes var opmærksom på, hvad der rørte sig i samfundet – også i tilfældet uddannelse, hvor han gerne tilskrev sig selv rollen som rådgiver. Når der derfor tales om Aristophanes' syn på uddannelse, må også den aktive rolle, som han selv spillede, inddrages.

Det er ikke rimeligt, som Ehrenberg synes at gøre, at afskrive ham som værende i bund og grund konservativ og afvisende overfor alt nyt, og Ehrenberg skriver også selv, at "... the general level of education was steadily rising. There is no better proof of this than the changing aspect of comedy itself."⁹¹ *Skyerne* var en ny type komedie, der inddrog publikum som en aktiv part i komediens univers. Dette ses bl.a. i, at Aristophanes som løsning på komediens problematik (Strepsiades' håbløse gæld) ikke bruger en ekstravagant fantasi, såsom at flyve op til guderne på en bille eller lignende, men en løsning, der på ingen måde ville være umulig for den almindelige borger, nemlig at vende sig om til den nye retoriske uddannelse, og det bliver dermed denne løsningsmulighed, som Aristophanes udfordrer og angriber.

I stedet for at se Aristophanes som favoriserende 'de gode gamle dage' bør man derfor hellere iagttage, hvad det egentligt er, han kritiserer ved den nye uddannelse. Først og fremmest kan retorik bruges af den enkelte borger til at retfærdiggøre personlige mål og begær, hvilket ses i *Skyerne* i Strepsiades-karakteren, som vil unddrage sig sin gæld, i *Ridderne* (bl.a. vers 666-8) og *Hvepsene* (bl.a. vers 214-8), hvor Aristophanes anklager politikerne for at forlede borgerne ved deres taler, og i *Frøerne* (bl.a. vers 1069-73), hvor ungdommen sætter spørgsmålstegn ved autoriteterne ("... ἀνταγορεύειν τοῖς ἄρχουσιν..."⁹²). Dernæst fokuserer Aristophanes på, at retorikken er ude af trit med virkeligheden, dvs. at den ikke tager højde for de materielle og praktiske problemer, der optager den menige borger (Sokrates er bogstaveligt talt uden jordforbindelse i *Skyerne* 225ff.). Netop i kraft heraf sætter retorikken samfundets fundament, νόμοι,⁹³ i fare, hvilket vises i *Skyerne* 1421-9, når Pheidippides argumenterer for, at det er i orden at slå sin far, og i *Frøerne* 1065-6, når borgerne kan

⁸⁹ McLeish (1980) p. 53 Hvor han diskuterer de tre heltetyper, vi finder hos Aristophanes.

⁹⁰ Hovedsageligt med udgangspunkt i Kastely (1997)

⁹¹ Ehrenberg (1962) pp. 294-6

⁹² "... at svare autoriteterne igen..."

⁹³ νόμοι er at oversætte ved "love" i den forstand, hvad der er skik og brug.

unddrage sig deres finansielle pligter overfor byen. Den retorik, Aristophanes angriber, passer ikke ind i et demokrati, fordi den sætter individet og dets eget begær i centrum og kun kan benyttes af en lille elite, der er i stand til at løsrive sig fra hverdagens praktiske problemer. Derfor vækker Strepsiades publikums sympati til trods for hans korrupte hensigter. Han er den almindelige, praktiske mand, der får fingrene brændt ved mødet med den nye, teoretiske uddannelse.

Hvad er det så, der bevirker, at Aristophanes ofte beskrives som konservativ og en forkæmper for den gamle uddannelse? Svaret findes i hans store forståelse af betydningen af νόμοι for samfundet; at der er regler, der skal overholdes i *polis*. I *Hvepsene* er det den gode søn Bdelykleon, der vil give sin far en værdig alderdom. I *Ridderne* bliver den gamle Demos til sidst behandlet med den respekt, der er passende. I *Skyerne* viser Aristophanes det forkastelige i, at Pheidippides har ruineret hans far og tilmed begynder at slå ham. I *Frøerne* er det den grundlæggende forståelse for, at det er nødvendigt, at borgerne udviser fællessind, for at *polis* kan overleve. I det øjeblik νόμοι bliver truet, så springer Aristophanes op til forsvar, og det ville enhver athener gøre, ligegyldigt hvor meget de så end var fascinerede og påvirkede af den nye uddannelse.⁹⁴

Men Aristophanes roste og krævede også af sit publikum, at de var intelligente og besad dømmekraft (*Skyerne* 521, 575), og, som bemærket side 5, så var det måske det, der gjorde forskellen i udfaldet af *Skyerne* og *Frøerne*. Ved at fordre dette fra sit publikum synes Aristophanes allerede at have løsrevet sig fra den gamle uddannelse, idet han har accepteret og inkorporeret den nye uddannelses fremme af personlig refleksion og dømmekraft i sine komedier. Det er det, der tidligere blev ment med publikums aktive part i komedierne. Konkret sker der det i *Skyerne*, at den gamle uddannelse bliver besejret i *agonen*, og den nye bliver fordrevet i slutningen. Aristophanes har hermed forkastet begge uddannelsesformer; den gamle uddannelse pga. dens utilstrækkelighed i at kunne argumentere for sin sag og den nye pga. af dens mangel på respekt for νόμοι. Kastely ser så heri, at Aristophanes forsøger at bane vejen for en ny type uddannelse, en demokratisk uddannelse, hvor Aristophanes og hans komedier bliver læreren og teatret stedet, hvor uddannelsen finder sted (pp. 40-43). Passer dette sammen med budskabet i *Frøerne*? *Skyerne* og *Frøerne* er blevet klassificeret sammen som intellektuelle komedier, og det er sandt i den forstand, at de begge kræver et intellektuelt publikum, der i det ene tilfælde var bekendt med retorik,⁹⁵ og i det andet tilfælde var bekendt med litteraturkritikken, men de adskiller sig fra

⁹⁴ Ehrenberg (1962) p. 296

⁹⁵ Kastely (1997) p.34; *agonen* ville slet ikke have været sjov, hvis ikke publikum allerede var bekendt med retorikkens funktioner.

hinanden ved deres overordnede budskaber, for hvor *Skyerne* er koncentreret omkring borgernes uddannelse, så er resultatet i *Frøerne* af overvejende politisk karakter – Athens frelse. Der ses heller ikke en absolut afvisning af Euripides, for Dionysos siger vers 1434: “ὁ μὲν σοφῶς γὰρ εἶπεν, ὁ δ’ ἕτερος σαφῶς”.⁹⁶ Men i valget af Aischylos ses måske snarere, at Aristophanes forsøger på at indgyde sit publikum kampgejst i den desperate situation, som Athen befandt sig i i 405 f.Kr. Som Dover skriver:⁹⁷ “... Aeschylus had become a symbol of Athenian power, wealth, and success, Euripides a symbol of decline”.

Spørgsmålet er, hvor langt vi bør gå i vores tolkninger af Aristophanes og hans syn på uddannelse og samfund. Måske går Kastely for langt i sin tolkning af Aristophanes’ opfattelse af sin egen rolle, hvert fald synes han i for høj grad at udelade den underholdende funktion, som komedien havde. Måske var det, hvad der rent faktisk skete for Aristophanes, at han i *Skyerne* overvurderede sin egen rolle som rådgiver, og komedien blev mere didaktisk end underholdende. Året efter med *Hvepsene* vender han hvert fald næsten helt tilbage til den politiske komedie. Men kun næsten, for som MacDowell skriver,⁹⁸ og Aristophanes selv udtrykker det i *Hvepsene* 64, så er denne komedie en lille “tankevækker” med en morale.

6 Konklusion

Vers 1004-98 i *Frøerne* er central i fortolkningen af Aristophanes’ holdninger og meninger. Der kan ikke herske tvivl om, at konteksten var af afgørende betydning for hans valg af emner. Den kontrast mellem gammel og ny, som man støder på i flere af hans komedier, er i højere grad en effekt, der er karakteristisk for komediegenren, og en afspejling af stemningen i Athen, end en specifik indikator af Aristophanes’ egne holdninger.

Aristoteles’ syn på tragedie stemmer overens med de udtalelser, Aischylos havde. Hertil kan måske rejses spørgsmålet om, hvad den generelle holdning var blandt athenerne, da Euripides på ingen måde var forhadet, men hele behandlingen af ham i Aristophanes’ komedier indikerer, at han var kendt og elsket.

Aristophanes synes ikke at favorisere den gamle uddannelse i så påfaldende grad, at man kan tale om en direkte konservativ holdning hos ham, men han lader nærmere til at påpege en problematik, der allerede var tilstede i Athen; et opbrud fra den gamle, fysisk fokuserede uddannelse og fremkomsten af den nye intellektuelle, der var svær at få til at passe med de gamle værdier i samfundet.

⁹⁶ “For den ene taler forstandigt, den anden klart.”

⁹⁷ Dover (1997) introd. p. 15

⁹⁸ MacDowell (1995) p. 178

Aristophanes var seriøs omkring digterens rolle, og dermed også sin egen rolle, som rådgiver for folket, og i hvert fald hvad angår *Frøerne*, var publikum det også. Kastelys artikel, som tager udgangspunkt i *Skyerne*, giver et klart eksempel på dette; Kastely tildeler Aristophanes opgaven at stå for en ny, demokratisk uddannelse, og hermed er rollen som rådgiver og synet på uddannelse smeltet sammen i ét.

Det er dog vigtigt at holde sig for øje, at komediens primære formål var at underholde. Men ofte drukner denne funktion i tolkningerne af komediens didaktiske funktion. Spørgsmålet er, om ikke der er for lidt fokus på dette i forskningen. Aristophanes var en mester på det komiske område, som Dionysos' rolle i *Frøerne* viser.

Aristophanes skrev sin komedier med et skarpt øje for tendenserne i Athen, og hvad enten vi i dag opfatter dette som en didaktisk eller satirisk holdning, så giver han et meget fint indblik i Athens samfundsforhold i det 5. årh. f.Kr.

7 Bibliografi

- Damsgaard-Madsen, Aksel 1993: *Grækenlands historie*, Aarhus.
- Dover, K. J. 1968/ 1989: *Aristophanes. Clouds*, Oxford.
- Dover, K. J. 1997: *Aristophanes. Frogs* (student edition), Oxford.
- Dover, K. J. 1972: *Aristophanic Comedy*, Batsford - London.
- Ehrenberg, Victor 1962: *The People of Aristophanes - A Sociology of Old Attic Comedy*, New York. (1. ed. Oxford 1943)
- Gomme, A. W. 1996: "Aristophanes and Politics", *Oxford Readings in Aristophanes*, ed. by Erich Segal, 1996, pp. 29-41, Oxford.
- Heath, Malcolm 1987: *Political Comedy in Aristophanes* (HYPOMNEMATA heft 87), Göttingen.
- Kastely, James L. 1997: "The Clouds: Aristophanic Comedy and Democratic Education", *Rhetoric Society Quarterly* vol. 27, no. 4, pp. 25-46.
- MacDowell, Douglas M. 1995: *Aristophanes and Athens - An Introduction to the Plays*, Oxford.
- MacDowell, Douglas M. 1971/ 1988: *Aristophanes. Wasps*, Oxford.
- McLeish, Kenneth 1980: *The Theatre of Aristophanes*, Thames and Hudson - Great Britain.
- Murray, Gilbert 1933: *Aristophanes A Study*, Oxford.
- Segal, Charles Paul 1961: "The character and cults of Dionysos and the unity of the *Frogs*", *Harvard Studies in Classical Philology*, vol. LXV, pp. 207-242.
- Sommerstein, Alan H. 1974: "Aristophanes, *Frogs* 1463-5", *The Classical Quarterly*, vol. XXIV, pp. 24-7.

- Sommerstein, Alan H. 1996: *Frogs*, Warminster.
 Thomsen, Ole 1982: *Skyerne*, København.
 Ussher, R. G. 1979: *Aristophanes* (Greece & Rome no. 13), Oxford.
 Whitman, Cedric H. 1982: *The Heroic Paradox*, ed. by Charles Segal, Cornell.
 Williamson, Harold 1958: *Plato's Apology of Sokrates*, London.

Inddeling af Frøerne. Aristophanes. Efter Dovers kommentar.

Bilag 1

1-180 Rejsen til Hades

- (i) 1-37 Dionysos og Xanthias ankommer hos Herakles
- (ii) 38-166 Samtale med Herakles
- (iii) 167-180 Mødet med den døde

180-208 Dionysos ombord hos Charon

209-267 Lyrisk dialog med frøerne

268-311 Mødet med monstret (Empusa)

312-459 Parodos

- (i) 312-322 Koret nærmer sig
- (ii) 323-353 Strofe og antistrofe, blandet med dialog
- (iii) 354-371 Anapæster
- (iv) 372-413 Opfordringer og påkaldelser
- (a) 372-382 Fælles opfordring
- (b) 383 f. Opfordring til påkaldelse af Demeter
- (c) 385-394 Påkaldelse af Demeter
- (d) 394-397 Opfordring til påkaldelse af Iakchos
- (e) 398-413 Påkaldelse af Iakchos
- (v) 414-439 Afbrydelse og latterliggørelse
- (vi) 440-459 Opfordring og doktrin
- (a) 440-447 Instruktioner om vejen
- (b) 448-459 strofe og antistrofe fra koret

460-502 Dørvogterens modtagelse og bytning af kostumer

503-548 Invitation fra Persefone og bytning af kostumer

549-604 "Velkomst" fra kroejere og bytning af kostumer

605-673 Dionysos og Xanthias får pisk

674-737 Parabase

- (i) 674-685 Ode
- (ii) 686-705 Epirrhema
- (iii) 706-717 Antode
- (iv) 718-737 Antepirrhema

738-813 Xanthias i dialog med en anden slave

814-829 Præludium til *agonen*

830-1118 *Agon*

- (i) 830-874 Skænderi
- (ii) 875-884 Oftringer og bøn
- (iii) 885-894 Bønner
- (iv) 895-904 Ode

- (v) **905 f.** κατακελευσμός
- (vi) **907-970** Euripides tale (ἐπίρρημα)
- (vii) **971-991** Pnigos
- (viii) **992-1003** Antode
- (ix) **1004 f.** ἀντικατακελευσμός
- (x) **1006-1077** Aischylos fremfører sin sag (ἀντεπίρρημα)
- (xi) **1078-1098** Antipnigos
- (xii) **1099-1118** Sphragis

1119-1250 Kritik af prologer

- (i) **1119-1176** Aischylos prologer
- (ii) **1177-1250** Euripides prologer

1251-1363 Parodi på de lyriske partier

- (i) **1251-1260** Stasimon
- (ii) **1261-1300** Parodi på Aischylos
- (iii) **1301-1363** Parodi på Euripides
- (a) **1301-1308** General kritik
- (b) **1309-1328** Hans korlyrik
- (c) **1329-1363** Hans monodik

1364-1413 Vejningen af versene

1414-1499 Politiske spørgsmål og resultatet

- (i) **1414-1434** Alkibiades
- (ii) **1435-1466** Løsningen på Athens problemer ?
- (iii) **1467-1481** Dionysos beslutning
- (iv) **1482-1499** Korets bedømmelse

1500-1533 Exodos